

УДК 347.961.1

Ю.В. Глущенко**РОЛЬ НОТАРІАТУ ЯК ІНСТИТУТУ
ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА**

Анотація. В даній статті розглянуто роль інституту нотаріату як гілки юстиції, яка сприяє досягненню завдань правосуддя шляхом запобігання виникненню судових спорів за допомогою попередження порушень цивільних прав та інтересів громадян. Детально проаналізовано превентивну функцію нотаріату, яка виявляється при вчиненні нотаріальних дій, при відмові в їх здійсненні та при роз'ясненні вчинюваних нотаріусами дій.

Ключові слова: нотаріат, превентивне правосуддя, функції нотаріату

Анотация. В данной статье рассмотрена роль института нотариата как отрасли юстиции, которая способствует достижению заданий правосудия путем предотвращения возникновения судебных споров при помощи предупреждения нарушений гражданских прав и интересов граждан. Детально проанализировано предупредительную функцию нотариата, которая проявляется при совершении нотариальных действий, при отказе от их совершения и при разъяснении совершаемых нотариусами действий.

Ключевые слова: нотариат, предупредительное правосудие, функции нотариата

Anotation. The article deals with the role of the notary office as the branch of justice, which helps to attain the aim of justice by prevention the occurrence of litigation by prevention breaking civil rights and interests of citizens. The special attention is paid to the precautionary function of the notary office, which can be shown by making a notarial act, refusing of making such act and while interpreting notary acts.

Key words: notary office, preventative justice, functions of the notary office

Важливу роль у здійсненні правозахисної та правоохоронної функції в державі відіграє нотаріат України. Захист прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, запобігання правопорушенням є основним завданням нотаріату, авторитет і значення якого невідпинно зростає в нинішніх умовах реформування соціально-економічних відносин. Його діяльність має великий вплив на різні сторони суспільного життя країни, на нормальне функціонування цивільного обороту [1 с. 22].

Постановка питання про нотаріат як інститут превентивного судочинства може здатися некоректною, а можливо і такою, що зазіхає на виняткову компетенцію судових органів зі здійснення правосуддя. Адже згідно зі ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Однак необхідно зазначити, що в основу характеристики нотаріату як інституту превентивного правосуддя покладено розуміння нотаріату як органу, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя і попереджувати виникнення судових спорів.

Аналогічним є позиціонування нотаріату та його ролі в європейському співтоваристві. Як зазначено в Резолюції А3 0422.93 Європейського парламенту «Про положення і організацію нотаріату в 12 державах ? членах Співтовариства»

нотаріус виконує функцію попереджувального правосуддя, дозволяючи не доводити справу до суду, шляхом усунення або зниження вірогідності виникнення спорів, нотаріус відіграє роль неупередженого радника сторін [2 с. 42].

Однозначного тлумачення слова нотаріат немає. Одні дослідники вважають, що слово «нотаріат» походить від латинського слова «notarius» – секретар, писець. Згідно з іншими джерелами термін «нотаріат» походить від латинського слова «nota», котре означає особливий стенографічний знак, що вживався писцями для прискорення записів. Як інститут права нотаріат вперше з'явився в Стародавньому Римі в 3 столітті до н.е. Перша згадка про професію «табеліонів» прийшла з часів Римського імператора Костянтина. Це були особи, які не були державними службовцями, але під контролем держави складали за винагороду юридичні акти, судові папери, проекти правочинів. Відтак, інститут табеліонів нагадує інститут нотаріату, але ототожнювати їх не можна, тому що табеліони були лише помічниками при складанні документів, а складені ними документи не мали законної сили. У Західній Європі інститут нотаріату тісно пов'язаний з діяльністю духовенства. Вищі керівники церкви – папи, патріархи та єпископи – мали при собі писців – нотаріусів для ведення переписки у справах церкви.

Втім, починаючи з 9 ст., інститут нотаріату піддається значним змінам. З посиленням світської влади імператорів і королів у різних державах вводяться обмеження для церковного нотаріату, а з 15 ст. церква зовсім позбавляється права виконувати нотаріальні функції. Нотаріат стає державним органом, табеліонів змінюють нотаріуси – службові особи, які призначаються безпосередньо верховною владою, або від її імені феодалами. Дії нотаріусів стали офіційними, а акти, що вчинялися ними, набували переваг над актами, які вчинялися без їх участі. Саме з цього моменту найдавніший інститут набув більшості ознак сучасного нотаріату.

Проголошення незалежності України, початок радикальних перетворень в усіх сферах державного і суспільного життя започаткували нову сторінку українського нотаріату. Розбудова ринкових відносин в Україні та відновлення інститутів приватної власності, оренди, застави, подальше поглиблення процесів приватизації тощо, об'єктивно зумовили необхідність проведення радикальної реформи органів нотаріату. Закон України «Про нотаріат», прийнятий 02.09.1993 року визначив правові засади сучасного нотаріату і вперше в Україні поряд з державним увів приватний нотаріат, чим усунув державну монополію, яка існувала раніше, посилив роль нотаріату в суспільному житті української держави, зробив фігуру нотаріуса ще вагомішою, підняв її престиж і значущість усієї професії юриста [3 с. 11–12].

Актуальність прийняття нової редакції Закону України «Про нотаріат» зумовлена необхідністю вирішення широкого кола теоретичних і практичних проблем організації і функціонування нотаріату в Україні на основі здобутків міжнародного досвіду у цій сфері. На сьогоднішній день остання редакція закону «Про нотаріат» від 11.08.2013 року найбільш повно відображає порядок діяльності нотаріату, проте згідно з Концепцією реформування органів нотаріату в Україні, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24.12.2010 р. №3290-5, остаточне реформування має бути

завершено приблизно до 2015 року. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Актуальність питання ролі і значення нотаріату зумовлена неоднозначними і суперечливими підходами до розуміння місця цього інституту в системі цивільно-правових інститутів. На жаль, сьогодні збільшується кількість прихильників у підході до розуміння нотаріату як органу, що реалізує публічно-правову компетенцію. Відповідно нотаріат розглядається в якості органу владних повноважень [4 с. 126].

Обов'язок держави щодо захисту прав громадян зводиться не лише до відновлення або визнання порушених чи оскаржуваних прав, але і до недопущення їх порушення.

Нотаріальна діяльність має превентивний характер, захищаючи права та законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, шляхом нотаріального посвідчення документів. Превентивна роль нотаріату виявляється при здійсненні нотаріальних дій, при відмові в їх здійсненні, при роз'ясненні сторонам наслідків вчинюваних ними дій.

Таким чином, інституту нотаріату у правовій державі відводиться одна з найголовніших ролей не лише в наданні правової допомоги громадянам, але і в попередженні спорів між учасниками договірних відносин. Участь нотаріуса під час розробки умов угоди в очікуванні її практичного виконання надає змогу уникнути появи спорів щодо права між сторонами з приводу нотаріально підтвердженої угоди, а також робить відносини більш стабільними. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожному зі сторін угоди правовим захистом вже на стадії оформлення права і договору, в той час як судовий захист може знадобитися пізніше, на стадії спору.

В цілому система вітчизняного законодавства відноситься до одного з двох основних типів нотаріату у світі – латинського. Україна входить до Міжнародного союзу латинського нотаріату (утворений 2 жовтня 1948 року в Аргентині), основними принципами якого, зокрема є наступні:

1) принципи, що стосуються ролі і основного призначення нотаріуса:

– нотаріус діє від імені держави, але підкоряється тільки закону,

– функція служіння державі, яку нотаріус здійснює незалежним чином, не входить до ієрархії державних службовців. На даний час в Україні подолано закладену за радянських часів монополію державного нотаріату і створено потужну систему приватного нотаріату. Однак ще попереду шлях до створення «єдиного», «вільного» нотаріату з самоврядною професійною організацією – нотаріальною палатою. Згідно з Концепцією реформування органів нотаріату в Україні, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 24.12.2010 р. №3290-5, остаточне реформування має бути завершено приблизно до 2015 року.

2) принципи, що стосуються основних функцій нотаріуса:

– нотаріус забезпечує неупереджену кваліфіковану юридичну допомогу, законність, рівну справедливість і публічну достовірність приватних актів,

- як радник, нотаріус виявляє справжню волю осіб, що звернулись до нього, і відображає її в юридичному акті,
- акти нотаріуса мають особливу доказову силу, а часто і виконавчу силу,
- діяльність нотаріуса знаходиться у сфері безспірної юрисдикції, при цьому сприяючи попередженню суперечок і конфліктів.

У системі латинського нотаріату нотаріус, з одного боку, виступає як незалежний представник держави, наділений повноваженнями від імені держави здійснювати нотаріальні дії, а з іншого боку, несе особисту відповідальність за здійснення нотаріальних дій, діючи як представник «вільної професії». Незалежність нотаріуса і виконання ним завдань саме публічної влади забезпечує надання угодам сторін «публічної форми» і «публічної довіри».

Необхідно зазначити, що Україна завжди визнавала себе послідовницею романо-германської правової системи, для якої властиве існування двох систем захисту прав учасників правових відносин: системи судового захисту і системи превентивного (попереджувального) правосуддя. Разом з тим, можна констатувати, що більшість норм чинного законодавства, прийнятих останнім часом, певною мірою орієнтовані на принципи англосаксонського права, яке відводить дещо перебільшену роль судовому захисту, інколи на шкоду іншим, не менш ефективним формам захисту. Судовий захист – це спосіб відновлення вже порушених прав. Однак, чи не краще передбачити та стимулювати розвиток механізмів, за допомогою яких порушення прав зводилися б до мінімуму? А ці інститути і складають інститут превентивного правосуддя. Спеціалістами справедливо відзначається різна економічна ефективність і вартість різних систем нотаріату і в цілому юридичної інфраструктури для країн романо-германського і загального права. Так, результати проведених досліджень показали, що витрати в англо-саксонській правовій системі, зокрема в США, на утримання судів, зважаючи на нерозвиненість системи нотаріату, перевищують такі ж витрати в континентальних європейських правових системах приблизно в три – сім разів. [5]

Судова і нотаріальна діяльність мають певні спільні риси, наявність яких дозволяє говорити про існування певної логічної та ефективної системи щодо захисту законних інтересів учасників цивільного обороту. Більш того, наявність інституту нотаріату сприяє значному зниженню завантаженості судової системи.

Отже, і для правосуддя, і для нотаріату існує спільна мета – забезпечення захисту прав громадян та юридичних осіб. І суддя, і нотаріус діє від імені держави, реалізуючи владні повноваження. Присутність нотаріуса в цивільно-правових відносинах в якості представника державної влади полягає в тому, що, по-перше, він покликаний реалізовувати державну функцію щодо захисту прав, не допускаючи їх порушення, а по-друге, надавати цивільно-правовим відносинам законний, стабільний, безконфліктний характер. І суддя, і нотаріус при здійсненні своїх функцій повинні у рівній мірі бути незалежними і від держави, і від учасників процесу. Цей факт, у свою чергу, обумовлює такі спільні принципи діяльності нотаріуса і судді як

об'єктивність, підкорення лише закону і неможливості стороннього втручання в їх професійну діяльність.

Взаємодія нотаріату з судовою системою проявляється в наступних аспектах:

1) шляхом вчинення нотаріальної діяльності попереджується необхідність звертатися до суду і початку цивільного процесу, а саме шляхом забезпечення законності, розуміння дійсного волевиявлення сторін, внаслідок чого виключається у майбутньому виникнення суперечностей щодо права, яке витікає з угоди, а також шляхом безпосереднього захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису тощо;

2) нотаріальна форма забезпечує доказову силу правам, фактам та документам, що полегшує при необхідності в наступному процесі розгляду цивільних справ в суді, встановлення фактів, які входять до предмета доказування по даній справі.

Для того, щоб підписання будь-якого договору вважалось законним, необхідно обов'язково дотримуватись декількох положень: не повинні викликати сумніву достовірність підписів сторін; повинна бути перевірена їх дієздатність; час, місце, умови угоди не повинні суперечити положенням законодавства; повинна бути забезпечена свобода волевиявлення і відповідність сформульованих в договорі положень дійсним намірам сторін.

Контроль за наявністю усіх вищезазначених елементів повинен вчинятися особою, яка заслуговує на довіру, не пов'язаною зі сторонами, що домовляються. Реалізація цих цілей і складає сутність нотаріальної діяльності.

Нотаріат значно полегшує встановлення обставин справи в судовому процесі, оскільки юридична сила виданих нотаріусом документів дуже висока. І хоча, відповідно до законодавства, немає переваг одних доказів над іншими, нотаріальні документи мають певні особливості. Вони об'єктивно викликають довіру у суду, оскільки видані компетентною особою, не зацікавленою в суті спору. І якщо можна оспорювати показання одних свідків за допомогою показань інших, то більшість нотаріально посвідчених документів можна оскаржити тільки шляхом пред'явлення відповідного позову [6, с. 57–60].

Нотаріат є інститутом попереджувального судочинства, який поєднує приватні і публічні засади. Нотаріус з одного боку є «носієм публічної влади», оскільки виконує функції, які передбачені законодавством, а з іншого боку здійснює свої функції у межах вільної професії. На сьогоднішній день нотаріат є, умовно висловлюючись, «юридичною інженерією, і тільки грамотний і відповідальний розрахунок нотаріусом правових конструкцій, які поставлені на фундамент закону, робить їх корисними і неперушними».

Нинішній нотаріат – не лише складник економічної та соціальної структури суспільства. Враховуючи специфіку нотаріальної діяльності та еволюцію її розвитку, нотаріат посідає чільне місце у сфері громадянського суспільства.

Зрозуміти значення і роль нотаріату як інституту попереджувального судочинства буде легше, якщо проаналізувати основні функції нотаріату. Знання функцій права висвітлює предметно-змістовну роль, роботу певного інституту у

суспільстві. Крім того, через пізнання функцій усвідомлюється соціальна значущість нотаріальної діяльності.

Змістом діяльності нотаріату є глобальне і стратегічне завдання – правозахисна діяльність, яку покладено державою на спеціальну структуру органів та додатково на окремих посадових осіб. Крім того на законодавчому рівні визначена спеціальна процедура його здійснення. Разом із тим, нотаріат потрібно розглядати в більш широкому плані, як соціальне явище, яке пов'язане з потребою суспільства в забезпеченні охорони і захисту цивільних прав фізичних, юридичних осіб та держави. Діяльність нотаріату відчутно впливає на різні аспекти життя країни. Від якості його роботи залежить нормальне функціонування цивільного обороту країни, ефективність охорони та захисту майнових прав і законних інтересів громадян і організацій.

До основних функцій нотаріату відносяться наступні:

1) функція надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій (консультаційна функція). В останні роки ця функція набуває все більшого значення. На безпосереднє виконання цієї функції націлює Міністерство юстиції України у Наказі Міністерства юстиції України від 30.05.2008 № 914 «Про поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню». Відповідно до п. 1.6. вказаного наказу зобов'язано начальника Головного управління юстиції Міністерства юстиції в АРК, начальників головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі забезпечити роботу виїзних громадських приймалень у віддалених населених пунктах чи районах, які не забезпечені нотаріальними послугами для надання юридичної допомоги, консультації. Також Міністерство юстиції України зобов'язало підлеглі установи, в тому числі державних і приватних нотаріусів, постійно проводити правороз'яснювальну роботу серед населення з питань нотаріату, шляхом підготовки публікацій та виступів на радіо, телебаченні тощо. Відповідно до статті 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам, організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

2) функція забезпечення законності (правоохоронна) при вчиненні нотаріальних дій впливає з суті інституту нотаріату як органу, що уповноважений державою на здійснення правової діяльності із забезпечення законності у сфері цивільного обороту. Правоохоронна діяльність нотаріату здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом. Вчиняючи нотаріальні дії, особливо посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє наявність всіх необхідних юридичних фактів для їх укладення та посвідчення. Зокрема, він встановлює та перевіряє правоздатність і дієздатність сторін правочинів, належність суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам тощо. Також нотаріус зобов'язаний на стадії вчинення нотаріальних дій охороняти законні прав та інтереси громадян, фізичних осіб, які звернулись до нього за вчиненням нотаріальних дій шляхом надання консультацій, роз'яснень законодавства щодо наслідків укладення правочинів чи вчинення тих чи

інших дій. Тобто в даному випадку нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їх необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Також роль нотаріату, як інституту попереджувального правосуддя проявляється в тому, що відповідно до ч.4 ст.5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

3) функція правозастосовна (правореалізаційна) є однією з найбільш поширених у діяльності нотаріату. За загальним правилом, застосування права – це особлива форма правореалізації, владна правова діяльність органів держави, спрямована на реалізацію правових принципів, яка відбувається в особливому порядку і має результатом видання правозастосовних актів. Залежно від способів право реалізаційна функція поділяється на: виконання, використання, дотримання та застосування права. На нотаріусі лежить обов'язок забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріальної дії, зокрема шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обороту, по відношенню до яких вчиняються нотаріальні дії. Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримується вимог правових норм (матеріального та процесуального характеру);

4) попереджувально-профілактична функція (функція попереджувального правосуддя). Ця функція останнім часом є дуже важливою, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень. Зокрема діяльність нотаріуса спрямована на попередження виникнення конфліктних ситуацій у цивільно-правових відносинах як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть в майбутньому. На відміну від судової діяльності предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи. Таким чином, інституту нотаріату в правовій державі відводиться ключова роль не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам і в гарантуванні їх правової безпеки, але й запобіганню спорів між учасниками договірних відносин. Участь нотаріуса при розробленні умов правочину перед його практичним виконанням дозволяє уникнути виникнення спорів про право між сторонами по укладеному і нотаріально посвідченому правочину, а також робить їх відносини більш стабільними та передбачуваними, особливо в умовах ринку. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожному зі сторін правочину правовим захистом вже на стадії оформлення права та договору, в той час, як судовий захист може бути необхідний пізніше, на стадії спору;

5) функція забезпечення безспірності та доказової сили документів полягає у тому, що нотаріально засвідчений договір у разі виникнення суперечки в суді полегшує стороні можливість довести свої права, оскільки зміст прав й обов'язків договірних сторін, достовірність їхніх підписів, час здійснення договору офіційно підтверджено нотаріусом, тому є достовірним і беззаперечним [7, с. 208–212];

6) фіскальна функція нотаріату покликана вирішувати низку державних завдань. У контексті цієї функції, на погляд М.М.Дякович, нотаріат слід розглядати, як допоміжний орган держави, на який покладено обов'язок контролювати сплату

фізичними і юридичними особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законодавством України [8 с. 20].

Попереджувальна діяльність нотаріату набуває особливого значення в умовах судово-правової реформи в Україні і для поступу оптимальної моделі взаємодії нотаріату і судових органів цивільної юрисдикції. Нотаріус таким чином виконує роль, так званого органу превентивного правосуддя, незалежного і неупередженого арбітра. А звернення до суду можливе лише у випадку виникнення непорозумінь. Таким чином, зменшується ступінь завантаженості судів.

В Україні вчені, науковці, практики по-різному розмірковують щодо ролі нотаріату як органу попереджувального правосуддя, як правило – це умовне визначення, оскільки у Конституції зазначено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Якщо проаналізувати цивільний і нотаріальний процесу, то можна стверджувати, що на сучасному етапі становлення нотаріату, як інституту латинського типу можна віднести до інституту превентивного судочинства, тобто такого, який свою діяльність спрямовує на попередження виникнення конфліктів [8, с. 19–20].

Цікавою вбачається думка С.Я. Фурси, яка вважає, що однозначно погодитись із думкою вчених В.В. Комарова та В.В. Баранкової щодо віднесення нотаріату до інституту превентивного правосуддя неможливо, хоча цей висновок є справедливим, коли бажання клієнтів суперечить закону. С.Я. Фурса вважає, що нотаріат має сприяти попередженню правопорушень, не допускати порушень закону, проте основна роль нотаріату має стосуватись більшості осіб, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, тобто бути ширшою, ніж превентивне правосуддя [10].

Таким чином, нотаріат як гілка юстиції за своєю правовою природою тяжіє до судової влади і сприяє досягненню завдань правосуддя. Судова система і нотаріат активно взаємодіють. По-перше ефективна нотаріальна діяльність виключає необхідність звернення до суду і порушення судового процесу. По-друге, нотаріальна форма забезпечує доказову силу правам, фактам і документам, що полегшує за необхідності процес розгляду і вирішення цивільних справ у суді, встановлення фактів, що входять у предмет доказування у конкретній справі. Це дозволяє характеризувати нотаріат як інститут попереджувального або превентивного правосуддя, покликаного не здійснювати судові функції, а сприяти досягненню завдань правосуддя і запобігати виникненню судових спорів за допомогою попередження порушень цивільних прав та інтересів, забезпечення їх належної реалізації, що і можна назвати превентивним захистом [2, с. 46].

Важливим моментом у реалізації превентивної функції є правосвідомість громадян. Цивільним кодексом України чітко визначено, які правочини підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню, а саме: договори про відчуження, іпотечні договори, договори про спільну часткову власність, договори управління нерухомим майном. Цей перелік не є вичерпним. За домовленістю сторін нотаріуси посвідчують інші правочини, укладені у письмовій формі, нотаріальне посвідчення яких законом не передбачено. Тому повністю превентивна функція нотаріату буде реалізовуватись

тоді, коли громадяни будуть усвідомлювати важливість діяльності нотаріату та звертатись до нотаріусів не лише у випадках, передбачених законом, а і за власним бажанням для недопущення виникнення спорів у майбутньому. Таким чином, превентивна діяльність нотаріату полегшить роботу всієї судової системи.

На сьогоднішній день питання щодо функцій нотаріату вирішується лише на доктринальному рівні. Ані в Законі України «Про нотаріат», ані в інших нормативно-правових актах немає чітко визначених функцій, які б давали цілісне уявлення про основні напрямки діяльності інституту нотаріату та про процесуальні форми їх здійснення. Доцільно було б внести до Закону України «Про нотаріат» зміни, зокрема, додати статтю, яка б чітко встановила специфіку діяльності такого важливого правового інституту.

Література

1. Давиденко А.О. «Історія виникнення нотаріату в Україні» / Вісник Запорізького національного університету №4, 2010. с. 22-26 Електронний ресурс – Режим доступу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/022-28.pdf>;
2. Карнаух Т.М. «Нотаріат як інститут превентивного правосуддя в Україні» с. 42-46. Електронний ресурс, режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1583/1/Karnaukh_Notariat%20yak%20instytut.pdf;
3. Нелін О. «Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні» (історично-правовий аспект, Текст / Олександр Нелін // Юридична Україна. – 2012. – №7 – С. 11–15;
4. С.О. Бородовський «Роль і значення інституту нотаріату в сфері надання юридичної вірогідності правочинам», Текст / С.О. Бородовський // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 126–129;
5. Основні світові системи нотаріату. Латинський нотаріат. Міжнародний союз латинського нотаріату. Електронний ресурс, режим доступу: <http://www.notariat.vn.ua/notariat/notariat-v-sviti>;
6. Комаров В.В., Баранкова В.В. «Нотариат: учебник для студентов юридических специальностей высших учебных заведений». – Х.: Основа, 2001. – С. 57–60;
7. Долинська М.С. «Функції українського нотаріату: поняття та види / М.С. Долинська // Форум права. – 2011. – №4. – С. 208–212;
8. Дякович М.М. «Нотаріальне право України»: Навч. Посібник – К.: Алерта: КНТ: ЦУЛ, 2009. – С. 686;
9. Закон України «Про нотаріат», Відомості Верховної Ради України, 1993 №39 від 02.09.1993 р.;
10. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник / За ред. С.Я. Фурси. ? К.: Алерта, Центр учбової літератури, 2012. – 920 с., режим доступу: http://mobile.pidruchniki.ws/1574022544268/pravo/teoriya_notarialnogo_protsestu_-_fursa_sya